

СПИСОК ДІЙОВИХ ОСІБ ЯК ВИЯВ ЗОВНІШНЬОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ П'ЄСІ

У драматургічній комунікації автор має обмежений перелік засобів вираження прямого впливу на читача. Список дійових осіб є одним із важливих елементів зовнішньої комунікації, використовуваних для зацікавлення й інформування читача. За ступенем деталізації авторського опису дійових осіб розрізняємо нульові, лаконічні та деталізовані переліки персонажів. До нульових списків уналежнюємо характеристики, що перераховують лише нейтрально оцінні найменування, позбавлені прагматичного потенціалу. Такі переліки дійових осіб деформують текстову категорію інформативності, позбавляючи читача авторських орієнтирів щодо подальшого сприйняття дій у драмі. Лаконічні авторські описи героїв містять зазвичай лише одну ознаку – вікову або родинну характеристику, що також утілює стратегію драматурга не втручатись у створення адресатом власної думки щодо персонажів. Деталізовані списки дійових осіб дають змогу авторові звернути увагу читача на риси, значущі для розкриття змісту п'єси. Високий прагматичний потенціал мають деталізовані характеристики персонажів з емоційно-експресивною оцінкою й оригінальні, нетипові списки дійових осіб.

Ключові слова: список дійових осіб; зовнішня комунікація; автор; читач; прагматичний потенціал; сучасна українська драматургія.

Драматургічну комунікацію характеризує наявність спілкування між персонажами («внутрішня» комунікація) та між автором і потенційним читачем («зовнішня» комунікація). Індивідуальний характер останньої зумовлений здатністю до змін під час кожного нового знайомства із твором. Зовнішня комунікація автора й читача – це особлива комунікація, у якій драматург постає комунікативним лідером, а читач – пасивним реципієнтом, який не має змоги зробити активний внесок у спілкування [1, с. 30]. Утім, зовнішня комунікація залежить не лише від особистості автора, але й від читача як реципієнта певної художньої інформації. Драматург зацікавлений в адекватному, правильному сприйнятті п'єси читачем, що вмотивує використання автором тих мовних засобів, які максимально відбивають потрібний йому зміст, зрозумілий реципієнтові. Обмеженість безпосереднього впливу драматурга на сприйняття п'єси читачем посилює роль тих елементів драми, що передають пряму авторську комунікативну діяльність. Такими паратекстовими елементами є заголовок, епіграф, присвята, пролог, список дійових осіб, ремарки.

Список дійових осіб як один із традиційних компонентів драми являє собою важливий засіб безпосереднього вираження авторських намірів, який сучасні драматурги використовують для інформування, прогнозування, зацікавлення читача. Однак окремих лінгвістичних досліджень особливостей списку дійових осіб у сучасному драматургічному дискурсі поки що немає, що й зумовлює актуальність нашої наукової розвідки.

Метою дослідження став аналіз списку дійових осіб як елемента зовнішньої драматургічної комунікації «автор – читач». Запропонованій меті підпорядковані такі завдання: типологізувати різновиди списку дійових осіб як паратекстового складника п'єси; виявити комунікативні стратегії автора, реалізовані в списку дійових осіб; з'ясувати його прагматичний потенціал у структурі драми. Матеріалом для дослідження стали п'єси сучасних українських драматургів (загальною кількістю понад 300), друковані в періодичних виданнях, збірках та альманахах, а також розміщені на інтернет-сайтах.

Перелік дійових осіб є виявом авторської комунікативної діяльності, експліцитно спрямованої на читача як об'єкт мовленнєвого впливу драматурга, який визначає рівень розгорнення характеристики кожного з персонажів і власне тональність цієї характеристики [3, с. 271]. За ступенем деталізації авторського опису дійових осіб і прагматичним потенціалом вважаємо за доцільне запропонувати розрізнення нульових, лаконічних та деталізованих переліків драматургічних героїв. Серед аналізованих п'єс трапляються списки дійових осіб, позбавлені не лише авторської характеристики персонажів, а й навіть номінації героїв. Наприклад, у п'єсі А. Вишневського «Про потяг, валізи, мотлох та дещо більше» маємо такий опис:

ДІЙОВІ ОСОБИ:

I (вона).

II (він).

До нульових за рівнем розгорнення характеристики уналежнюємо й списки дійових осіб, що перераховують лише нейтрально оцінні імена персонажів, позбавлені прагматичного навантаження в семантиці. Схожий список подає Т. Іващенко в комедії «Замовляю любов»:

Дійові особи:

Віра Миколаївна.

Кирило.

Надія.

Такий перелік дійових осіб деформує текстову категорію інформативності, позбавляючи читача авторських орієнтирів щодо подальшого сприйняття героїв та драматичної дії загалом. У цьому разі можна говорити про нульову форму інформативності, за якої пропонувані зміст не додає нічого нового [2, с. 26].

Пріоритет у досліджених драматургічних творах становлять лаконічні авторські описи героїв у переліку дійових осіб. Обираючи лише одну соціальну ознаку, драматурги надають перевагу віковій або родинній характеристиці. Наприклад:

1. ДІЙОВІ ОСОБИ

Ольга.

Михайло, її чоловік.

Марія Василівна, її мати.

Леся, її донька.

Мирон Карлович, сусід.

Костя, гість.

Зая, його донька (А. Наумов «Надто ранений звір»).

2. Дійові особи:

Жінка, вона ж Віра – 30–32 роки.

Дівчина, вона ж Віка – 25–26 років (Н. Неждана «Той, що відчиняє двері»).

Зазначення віку героїв є яскравою ознакою подвійної текстової адресації драми, спрямованої й на читача, і на постановника п'єси (режисера) [4, с. 5]. У цьому разі ця характеристика персонажів є вагомшою для режисера, ніж для читача, оскільки впливає на вибір актора для певної ролі. Поєднання вікової й родинної характеристик також не дає потрібної інформації для полегшення сприйняття читачем подальшого тексту п'єси. Такі переліки дійових осіб не мають високого, хоч і дещо посиленого, прагматичного потенціалу, який потрактуємо як засіб реалізації комунікативних намірів мовця, а також його оцінки задля впливу на адресата [5, с. 27]. Наприклад:

Дійові особи.

Оксана Павлівна Покотило, 43 роки.

Ольга Павлівна Карпенко, її сестра, 46 років.

Таїсія Назарівна Костенко, їхня мати, 71 рік.

Надійка та Соня, доньки Ольги, 6 та 4 роки (Г. Легка «Порнографія»).

Усі зазначені списки дійових осіб містять звужений рівень інформативності щодо характеристики персонажів, утілюючи авторську стратегію невтручання в процес створення читачем власної думки й оцінки персонажів і подальших подій у п'єсі. Зміна такої комунікативної стратегії автора веде до розширення опису героїв у списку дійових осіб. Розгорнуті авторські характеристики має, наприклад, п'єса Н. Доляк «Гастарбайтерські сезони»:

Дійові особи:

Саша-Алекс – тендітна жінка, 45 років.

Намагається виглядати значно молодшою. Це їй вдається. Весела та енергійна особа. Колишня танцівниця. Модниця.

Катя-Катаріна – щонайбільше 25 років. Висока, схожа на модель, хоч одягається дуже незграбно, завжди з сумним поглядом. Колишня спортсменка.

Олена-Хелена – елегантна огрядна пані бальзаківського віку. Досконало володіє німецькою – у минулому вчителька. Вдова.

Толя-Анатоль – коханець Саші, будівельник. Одружений. Добрий, розважливий, пасивний.

Коля – син Хелени. Кандидат технічних наук, схожий на мишу, немолодий сутулий чоловік.

Тамара – його коханка. Надто гарна, як для такого чоловіка жіночка, яка нагадує японську статуетку.

Деталізовані характеристики дійових осіб дають змогу драматургові звернути увагу читача на ті риси героя, що є значущими для розкриття авторської позиції й задуму п'єси. Наприклад, у гостро політичній п'єсі Г. Легкої «Московський час», базованій на реальній біографії української письменниці Ганни Яблонської, бачимо перелік персонажів із зазначенням мовної належності, що є визначальним для перебігу драми:

Дійові особи.

Леся Хмелько – студентка журфаку, молода письменниця, потім кіносценаристка, вільно розмовляє як українською, так і російською мовами.

Ірина Василівна Кареліна – її мати, акторка Харківського театру російської драми, розмовляє лише російською.

Олександр Іванович Хмелько – її батько, художник-декоратор Харківського театру української драми, з членами родини розмовляє лише українською.

Андрій – однокласник, потім однокурсник Лесі, закоханий у неї, розмовляє лише українською.

Антін – молодик, потім коханий чоловік Лесі, російськомовний.

Наведені деталізовані характеристики персонажів, зумовлені авторською настановою прогнозування подальших сюжетних складників драматургічного твору, не містять у цьому разі авторської оцінки зазначених рис героїв. Драматург наче дистанціюється від читача, не намагаючись вплинути на його сприйняття дійових осіб та їхньої подальшої поведінки в п'єсі. Автор не виявляє власного ставлення до зображуваних героїв, змушуючи читача самому оцінювати їхні вчинки.

Іншими є характеристики персонажів, у яких наявна яскрава авторська оцінка, що експліцитно відбиває позицію драматурга щодо своїх героїв. Наприклад, О. Куманський у трагікомедії «Тоталізатор» вербалізує власну думку щодо персонажів в оцінних конотативних лексемах:

Мешканці села Весела Пасіка.

Водовоз (51) – підспівувач чужих думок.

Василина (70) – самогонниця.

Дурна Берта (76) – найчорніший рот села.

Гнидаші – Тетяна (44), Петро (41) – покидьки.

Глава району (вік не має значення) – набундючений виродок.

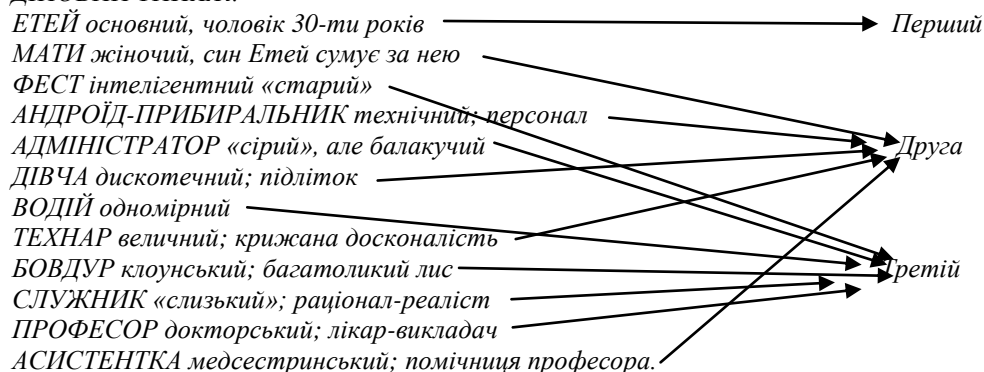
Деталізовані характеристики дійових осіб із вербалізованою авторською оцінкою мають високий

прагматичний потенціал, яскраво відбиваючи присутність автора в тексті п'єси. Особливий прагматичний вплив на читача мають оригінальні, нетипові описи персонажів, мотивовані стратегією драматурга зацікавити й здивувати читача. Такими, зокрема, є характеристики В. Пачовського в п'єсі «Bitches Brew (Не буде вам всім спокою!)»:

Дійові особи:

Євген – головний герой, не має спокою в душі.

ДІЙОВИЙ ТИПАЖ:

Функцію зацікавлення читача виконує також залучення до списку дійових осіб незвичних, епатажних персонажів на зразок: 1) Будильник: кукурикаюча чорна стильна штучка з тяжкою долею (Д. Гуменний «Село. Еволюція»); 2) РАДІОПРИЙМАЧ – оркестр виконавців (С. Брама «Свиняча печінка»); 3) М'яуцзедун – кіт, товста лінива істота, вегетаріанець та кришинайт (Н. Лютенко «Панда»). Такі характеристики дійових осіб сприяють оптимальній реалізації авторських намірів, виражають прагматичну оцінку драматурга. Використання оцінних характеристик персонажів потенційно мають викликати в читача потрібні асоціації, сформувані вигідне для автора ставлення до драматургічного героя.

Прагматичний потенціал можуть демонструвати найменування персонажів. Використання драматургами експресивно конотованих форм лексем (гіпокористик – Ліка, Оля, Сашко (О. Жовна «Експеримент»); пейоративів – Анка, Райка (В. Маковей «Перед Великоднем»); демінутивів – Шефуля, Леночка, Шурічег (Н. Лютенко «Панда»)) налаштовує читача на відповідне сприйняття героїв та їхніх мовленнєвих дій. Прагматичний потенціал мають й образні, стилістично забарвлені антропоніми. Наприклад, Л. Тимошенко в комедії «Не мона відержат» використовує промовисті прізвища Чмир, Свербизад, що мають негативні семантичні конотації й спрямовують читача на негативне сприйняття цих персонажів.

Подекуди персонажний антропонім постає засобом розкодування внутрішнього світу героя. У переліку дійових осіб комедії «Територія Б, або Якщо роздягтися – то вже роздягтися!» О. Миколайчук-Низовець використовує експресивно нейтральні імена героїв, подаючи лише одне ненормативне

Марта – думає, що стала собою, живе разом з Євгеном.

Оля – мрійниця.

Леся – помічниця.

Задля цього драматурги, залучаючи комунікативну тактику епатажу, змінюють традиційну форму списку дійових осіб, викликаючи в читача інтерес до подальшого перебігу дій у п'єсі. Як, наприклад, у драмі А. Вишневського «Клаптикова порода»:

найменування:

Дійові особи:

Борис – чоловік 30–35 років.

Анжеліка – його дружина.

Альбіна Романівна – теця Бориса.

Артур – аспірант, друг сім'ї.

Рая – жінка 30 років.

Сергій Апрелькін – чоловік Раї.

Варвара Карлівна – теця Апрелькіна.

Невипадковість цього найменування, прогнозована антропонімом у списку дійових осіб, підтверджується в подальшому тексті п'єси, коли через діалоги персонажів розкривається пересічність і духовна бідність героїв, які мотивують успіх у житті власним антропонімом:

Варвара Карлівна. Доню, та чому ж ти у мене нещасна? Адже у тебе Апрелькін є?!

Рая. А я знаю чому? Тому що предки їй ім'я дали нормальне – Анжеліка. За це їй і чоловік симпатичний попався. А я якась Рая із рая. Ніби лахудра якась.

Варвара Карлівна. А Раїса Максимівна, та, що за Горбачова була, теж лахудра?...

Рая. Так вона ж Максимівна, а я – Іванівна. І у неї Горбачов був, а мені Апрелькін дістався.

Отже, сучасні драматурги використовують список дійових осіб як важливий складник власної комунікативної партії, як засіб експліцитного впливу на потенційного читача. Структурна й прагматична різноплановість досліджених списків персонажів доводить значний потенціал цього позасюжетного компонента п'єси в зовнішній комунікації. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі інших паратекстових елементів як знаків безпосереднього зовнішнього діалогу автора з читачем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданов В. В. Текст и текстовое общение / В. В. Богданов. – СПб. : Изд-во СПб. ун-та, 1993. – 67 с.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М. : Ком Книга, 2006. – 144 с.

3. Зайцева И. П. Поэтика современного драматургического дискурса / И. П. Зайцева. – Луганск : Альма-матер, 2007. – 332 с.
4. Кубрякова Е. С. Драматургические произведения как особый объект дискурсивного анализа / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2008. – Т. 67, № 4. – С. 3–10.
5. Матвеева Г. Г. Основы прагмалингвистики / Г. Г. Матвеева, А. В. Ленец, Е. И. Петрова. – М. : ФЛИНТА ; Наука, 2014. – 232 с.

В. В. Корольова,

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара, г. Днепропетровск, Украина

СПИСОК ДЕЙСТВУЮЩИХ ЛИЦ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ ВНЕШНЕЙ КОММУНИКАЦИИ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ПЬЕСЕ

Драматургическая коммуникация представляет автору ограниченный перечень способов выражения прямого влияния на читателя. Список действующих лиц является одним из важнейших элементов внешней коммуникации, которая используется с целью вызвать интерес и информировать читателя. По степени детализации авторского описания действующих лиц рассматриваем нулевые, лаконичные и детализированные перечни персонажей. К нулевым спискам относим характеристики, которые перечисляют только нейтрально оценочные наименования, лишённые прагматического потенциала. Такие перечни действующих лиц деформируют текстовую категорию информативности, лишая читателя авторских ориентиров на дальнейшее восприятие действий в драме. Лаконичные авторские описания героев содержат только одно качество – возрастную или семейную характеристику, что также способствует реализации авторской стратегии не вмешательства в создание адресатом собственного мнения о персонажах. Детализированные списки действующих лиц позволяют драматургу обратить внимание реципиента на качества, значимые для раскрытия содержания пьесы. Высокий прагматический потенциал имеют детализированные списки действующих лиц с эмоционально-экспрессивной оценкой. Оригинальные, нетипичные списки действующих лиц демонстрируют стратегию заинтересовать читателя в прочтении произведения. Прагматический потенциал несут и экспрессивные наименования лиц.

Ключевые слова: список действующих лиц; внешняя коммуникация; автор; читатель; прагматический потенциал; современная украинская драматургия.

V. V. Korolova,

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University, Dnipropetrovsk, Ukraine

LIST OF CHARACTERS AS INDICATOR OF EXTERNAL COMMUNICATION IN MODERN UKRAINIAN PLAY

The proposed article analyzes structural and pragmatic peculiarities of list of characters as an element of author's direct conversation with a reader. The goal of the article is research of list of characters varieties as a non-narrative play component, determination of author's communicative strategies and pragmatic potential of list of character of a drama. Modern Ukrainian authors' dramas comprise the material which we worked with. The relevance of this research is caused by absence of similar works in Ukrainian linguistics. Dramaturgic communication provides an author with a limited number of ways of expression of direct influence on a reader. List of characters is one of essential elements of external communication which is used to attract and inform a reader. There are zero, laconic and detailed lists of characters as to the degree of author's description of characters. Zero lists include features which indicate only neutral evaluation deprived of pragmatic potential. Such lists of characters deform the text category of information capacity, depriving a reader of author's markers as to further perception of actions in a drama. Author's laconic descriptions of characters include only one feature – age or family, this in its turn also facilitates implementation of author's strategy of non-interference in the formation of reader's personal opinion about characters. Detailed lists of characters let a playwright attract attention of a recipient to features significant for uncovering the meaning of a play. Detailed lists of characters with emotionally-expressive evaluation possess high pragmatic potential. Original, not typical lists of characters demonstrate the strategy to attract a reader. Expressive names of characters also have pragmatic potential. Structural and pragmatic diversity of the research of lists of characters proves the high potential of this element in the «author-reader» dialogue. The received results can be used during practical studying of modern dramaturgy.

Keywords: list of characters; external communication; author; reader; pragmatic potential; modern Ukrainian dramaturgy.